

MEDICINOS ISTORIJA IR RAIDA

Latvių medicinos istorikui, lietuvių antropologijos tyrėjui Izidoriui Brensonui – 150 metų

Aurimas Andriušis, Arnis Viksna¹

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Visuomenės sveikatos instituto Medicinos istorijos ir etikos skyrius

¹Latvijos universiteto Medicinos fakultetas, Latvija

Raktažodžiai: medicinos istorija, antropologija, tarptautiniai ryšiai.

Santrauka. Ši publikacija skirta įžymaus žydų kilmės vokiškai rašiusio latvių gydytojo, medicinos istoriko ir antropologo Izidoriaus Brensono 150-osioms gimimo metinėms, jo sąsajoms su Lietuva paminėti. Izidoriaus Brensono medicinos istorijos straipsniai apie Kuršo, Livonijos ir Estijos gydytojus bei sveikatos apsaugos raidą yra Latvijos ir Estijos medicinos istoriografijos šaltiniai. Tam tikra dalimi jie yra ir Lietuvos medicinos istorijos šaltinių sąvadas. Esminis Izidoriaus Brensono ryšys su Lietuva yra jo daktaro disertacija „Apie lietuvių antropologiją“ („Zur Anthropologie der Litauer“). Šis 1883 m. Dorpat (Tartu) universitete apgintas darbas yra vienas pirmųjų, kur buvo tyrinėjama lietuvių etninė antropologija apskritai. Nors surinkta ir apibendrinta medžiaga nepakankama platesnėms išvadoms, tačiau svarbi kaip vienas iš negausių XIX amžiaus lietuvių antropologijos šaltinių.

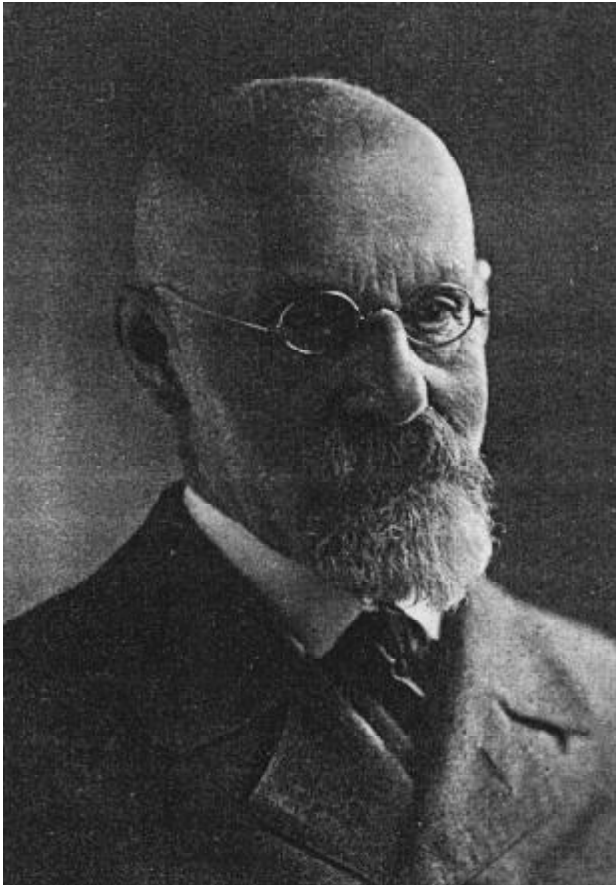
Iki šiol autoritetingiausias Baltijos šalių medicinos istorikas tebėra Izidorius Brensonas (1854–1928). Jo žinomos monografijos apie Kuršo (1, 2), Livonijos (3) ir Estijos (4) gydytojus ir sveikatos apsaugos raidą yra Latvijos ir Estijos medicinos istoriografijos šaltiniai. Nors jo medicinos istorijos veikalai paskelbti XX amžiaus pradžioje, tačiau tebėra tarp dažniausiai cituojamų šios mokslo srities darbų. Izidoriaus Brensono publikacijos skatino tradicinių medicinos istorijos tyrimų Baltijos šalyse plėtrą, tęsiamą ir šių dienų tyrėjų. Jis pelnytai laikomas Baltijos šalių medicinos istorijos klasiku. Ši publikacija skirta paminėti mokslininko 150-osioms gimimo metinėms bei pirmą kartą mūsų medicinos istoriografijoje apžvelgti mažiau žinomą jo veiklos sritį – lietuvių antropologijos tyrinėjimus.

Izidorius Brensonas gimė 1854 m. rugsėjo 27 d. (pagal seną kalendorių – rugsėjo 15 d.) Mintaujoje (dabar Jelgava) vargingoje žydų šeimoje, kurios šaknys Kurše aptinkamos nuo XVII amžiaus. Izidorius augo našlaičiu, nes tėvas mirė dar jam negimus, tad viską, ko pasiekė gyvenime, išsikovojo savo atkakliu darbu. 1875 m. jis baigė gimtojo miesto gimnaziją ir tais pačiais metais įstojo į Dorpat (dabar Tartu) universiteto Medicinos fakultetą. Tuo metu universitete mokėsi tik penkiolika žydų tautybės studentų. 1881 m. Izidorius Brensonas baigė universitetą ir tapo gydy-

toju.

Pirmoji jo darbo vieta – Subatės miestelis Latvijos ir Lietuvos pasienyje, tuomet buvęs ties Kuršo ir Kauno gubernijų riba. Subatėje 1881–1883 metais Izidorius Brensonas gyveno pas vietos vaistininką Aleksandrą Ottą (1846–1896), garsaus istoriko ir gydytojo Gustavo Otto (1843–1917) brolių, kurio darbų tęsėju vėliau tapo ir pats Izidorius Brensonas. Čia dirbdamas jis lankėsi lietuviškuose kaimuose ir rinko duomenis savo daktaro disertacijai. Vėliau tobulinosi užsienyje – netgi pas tokius mokslo šviesuolius kaip Rudolfas Virchovas (1821–1902) bei Ernestas fon Bergmanas (1836–1907). Nuo 1885 iki 1907 metų Izidorius Brensonas dirbo Mintaujoje, kur 1887 m. Kuršo gubernijoje įsteigė pirmąją ortopedijos kliniką, kur buvo atliekamos gydamosios gimnastikos procedūros. Čia jis išgarsėjo kaip praktikos gydytojas ir ortopedas, čia pradėjo kruopščią biobibliografinę medicinos istoriko veiklą.

Nuo 1907 m. Izidorius Brensonas gyveno ir dirbo Rygoje, kur Dzirnau gatvės 64 name įsteigė ortopedijos institutą bei masažo (kur buvo mokoma gydamosios gimnastikos) mokyklą. Veikiai jis tapo Rygos praktikuojančių gydytojų, Rygos žydų gydytojų, Rygos istorijos bei kitų vietos draugijų nariu, dalyvavo ne viename medicinos kongrese. Sėkminga privati bei

Iz. J. Brensonas

Nuotr. Izidorius Brensonas (1854–1928)

konsultanto ortopedo praktika keliose Rygos ligoninėse užtikrino jam, kaip mokslininkui, materialinę gerovę. Medicinos istorijai tyrinėti jis aukėjo savo laisvalaikį. Izidorius Brensonas mirė 1928 m. gruodžio 31 d. Rygoje. Palaidotas Šmerlės kapinėse. Jo kapą puošė juodojo marmuro paminklas, ant kurio buvo užrašytas tekstas vokiečių ir ivrito kalbomis, deja, dingo 1993 m.

Izidoriaus Brensono plunksnai priklauso 16 mokslinių veikalų, iš kurių penkios monografijos (įskaitant disertaciją). Pusė šio kūrybinio palikimo tenka medicinos istorijai, antra pusė – tai publikacijos masažo, medicininio-mechaninio gydymo, tvarstymo technikos, skoliozės, spondilartrito bei tuberkuliozinio spondilito gydymo klausimais. Jo mokslinį palikimą papildė du neskelbti rankraščiai, aptikti Latvijos valstybiniame istorijos archyve – tai monografių apie Baltijos šalių gydytojus papildymai ir patikslinimai bei mokslininko prisiminimai „Mano gyvenimo eskizai“ (5).

Izidoriaus Brensono medicinos istorijos veikalai

svarbūs ir dėl to, kad juose daug faktografinės medžiagos – jo monografijose pateikta apie 4500 Pabaltijo gydytojų biografijų su nuorodomis ir šaltiniais pradedant XIII ir baigiant XX amžiaus pradžia. Savo darbuose Izidorius Brensonas vadovavosi tuo metu vyravusia vokiškąja Pabaltijo istoriografija, todėl ypač aukštai vertinamas kaip vokiečių mokslininkas (6). Pastebėtina, kad žydų gydytojų biografijos jo darbuose ypač kruopščiai parengtos pabrėžiant jų nacionalinę priklausomybę, o apie kitų (vokiečių, latvių, rusų) neužsimenama. Tačiau esminė Izidoriaus Brensono mokslinio palikimo vertė – gausi ir nepakartojama (iš dalies nebepraeinama arba visiškai prarasta) faktografinė medžiaga, kuri yra tolesnių tyrinėjimų šaltinis (7). Izidoriaus Brensono palikimas – vokiškosios Pabaltijo medicinos istoriografijos viršūnė. Ne veltui jo veikalai apibūdinami kaip: „parankinė šiuolaikinio mūsų tėvynės medicinos istoriko knyga“ (8).

Apie Izidoriaus Brensono, kaip mokslininko, darbo stilių galime spręsti iš jo paties nepaskelbtų memuarų, kur apie vienos monografijos rašymą sakoma taip: „Aš dirbau tarsi apgirtęs ir niekas kitas man tuo metu neegzistavo, nelyginant kaip įsimylėjėliui egzistuoja tik mylimoji. Nuo ryto iki pat vėlyvo vakaro aš sėdėjau prie to darbo. Mano kabinete ant stalų ir kėdžių gulėjo nesuskaičiuojamos šūsnyš popierių ir knygų, kadangi aš dirbau ir per priėmimo valandas, tai sunku buvo rasti vietą, kur pasodinti pacientą. Viskas, kas galėjo man sutrukdyti, erzino mane, ir džiaugiausi galėdamas nematyti nė vieno paciento. To laikotarpio palaima, padėjusi man pakelti ligą ir įvairius buitines nesklaidumus, iki šiol lieka vienu brangiausiu mano prisiminimų“ (9).

Izidoriaus Brensono medicinos istorijos tyrinėjimai tam tikra dalimi yra ir Lietuvos medicinos istorijos šaltinių sąvadas. Pavyzdžiui, monografijoje apie Kuršo gydytojus yra duomenų apie Palangą, Laukžemę, Žagarę, Joniškį ir kitas vietas, biografinių žinių apie skiepijimo nuo raupų pradininką Lietuvoje Abraomą Joną Bernardą (1762–1832) ir kitus. Beje, analogiški duomenys apie pasienio regionų vaistines ir vaistininčius paskelbti 1915 m. išleistoje jau minėto G. Otto monografijoje (10).

Esminė Izidoriaus Brensono sąsaja su Lietuva ir lietuviais yra jo daktaro disertacija „Apie lietuvių antropologiją“ (11). Šią temą jam pasiūlė universiteto dėstytojas Liudvikas Stida (1837–1918). Dorpatė Liudvikas Stida buvo anatomijos profesorius ir domėjosi antropologijos bei archeologijos problemomis. Jam vadovaujant, buvo apginta keletas disertacijų Rusijos imperijos tautų etninės antropologijos tema. Tarp jų paminėtinos: Oskaro Grubės (1853–?) – apie estų ant-

Pav. I. Brensono daktaro disertacijos „Apie lietuvių antropologiją“ (1883) antraštinis puslapis

ropologiją, 1878 m. (12); Otto Veberio (1852–1920) – apie latvių antropologiją, 1879 m. (13); Ferdinando Valdhauerio (1853–1907) – apie lyvių antropologiją (14); Bernchardo Blechmano (1854–1929) – apie žydų antropologiją (15) 1882 m.; Vladimiro Diboldo (1859–?) – apie ukrainiečių antropologiją (16).

Be Liudviko Stidos universitete Izidoriui Brensonui įtakos turėjo profesorius Bernchardas Kerberis (1837–1915), kuris domėjosi biostatika (mokslu apie vidutinę gyvenimo trukmę bei gyventojų prieaugį) ir netgi jaunąjį gydytoją, vykstantį į kaimą, aprūpino keliais šios srities savo rankraščiais. Deja, Subatėje, kur 1881 m. buvo apsistojęs Izidorius Brensonas, jo laukė netikėtumas – vietos katalikų ganytojai jam, kaip žydui, neleido susipažinti su metrikų įrašais bažnytinėse knygos (17). Taip netekęs šaltinių, apibūdinančių vietovės biostatiką, Izidorius Brensonas persiorientavo į antropometrinius tyrimus. 1883 m. sausio 31 d. Dorpatio universitete jis apgynė disertaciją, kurioje ir apibendrino Subatės darbo laikotarpiu surinktus duomenis.

Medicinos daktaro disertaciją „Apie lietuvių antro-

pologiją“ sudaro trys skyriai, išvados ir lentelių, apibūdinančių kiekvieno išmatuoto individo duomenis, priedai.

Pirmame skyriuje autorius aprašo sunkumus, kurių jam teko patirti bendraujant su gyventojais, antropometrinių tyrimų metu, trukdžiusiais prietaisais, taip pat nurodo, kad iki jo lietuviai antropometrinio aspekto iš esmės dar nebuvo ištirti. Toliau Izidorius Brensonas pateikia literatūros (daugiausia nurodomi vokiečių ir rusų autoriai) duomenis apie lietuvių etimologiją, etnogenezę, etnografiją, statistiką, charakterizuoja kai kuriuos būdingiausius jų bruožus.

Antrame skyriuje Izidorius Brensonas analizuoja savo antropometrinių tyrimų metodiką, kurią iš esmės perėmė iš jau minėtų O. Grubės, O. Veberio, F. Valdhauerio bei B. Blechmano disertacijų temų. Medžiaga rinkta 1882 m. vasarą ir rudenį Kauno gubernijos Novovaleksandrovsko (dabar Zarasų) apskrities gyvenvietėse ir kaimuose, kurie ribojosi su Kuršo gubernija. Tikėtina, kad matavimams buvo pasirinkti etniškai tikri lietuviai, šio krašto senbuviai. Iš viso ištirta 100 žmonių: 60 vyrų ir 40 moterų nuo 18 iki 70 metų, bet didžioji jų dalis – vidutinio amžiaus. Antropometrinių taškų fiksacija ir matavimai kiekvienam individui buvo atlikti 65 pozicijose. Toliau šiame skyriuje pateikti apibendrinimai. Autorius nustatė, kad ištirtų asmenų odos spalva – balta. Didesnis plaukuotumas nustatytas septyniems vyrams. Šviesiaplaukių – 57, šviesiai rudų – 35, garbanotų – 3. Barzdą augino – 8, ūsus – 31. 82 buvo ovalios veido formos, 18 – apskritos. 93 asmenų kūno sudėjimas tvirtas, 7 – silpnas. 84 – akiduobės vidutinio dydžio. Akių spalva: visiškai žydra – 35, žydrai pilka – 19, pilkai žydra – 15, šviesiai ruda – 13. 88 lūpos vidutinio pilnumo. Dantys: 69 – tiesūs ir sveiki, 12 – nežymiai pažeisti. Vidutinis vyrų ūgis – $1662,00 \pm 39,42$ mm, maksimalus – 1800 mm, minimalus – 1535 mm; analogiški moterų rodikliai: $1548,62 \pm 29,48$ mm, 1660 ir 1440 mm. Disertacijoje taip pat pateikta ir kitų matavimų.

Apibendrinamas I. Brensonas pateikia tokį antropologinį lietuvių portretą:

„Lietuvis – vidutinio ūgio, stipraus ir proporcingo kūno sudėjimo; korpulentiškumas pasitaiko ypač retai. Odos spalva balta, jaunų merginų neretai – ypatingai balta ir švari, kūno plaukuotumas nežymus. Galvos plaukai lygūs, labai retai kiek garbanoti, šviesūs arba šviesiai rudo atspalvio, rečiau tamsiai rudi, ypač reti juodi; raudonplaukių aš nesutikau.

Barzdos tankumas vidutinis, dažnokai nešiojami ūsai, o barzda pasitaiko retokai. Akiduobės vidutinio dydžio, akių plyšiai horizontalūs, akių spalva daugeliu atvejų gražiai žydra, bet neretai taip pat ir rudos akys.

Galva vidutinio dydžio (...). Veidas ovalios formos, skruostai neišsikišę; veido spalva sveika ir dažnai vėjo ir oro nugairinta; kakta vidutinio aukštumo. Šnervės tiesios, pasitaiko ir trumpų bei kitų formų.

Burna – vidutinio dydžio, dantys dažniausiai sveiki ir tiesūs, moterų dažniau mažesni, kariesas retokas; viršutiniai dantys paprastai išsidėstę virš apatinių, išsikišę 0,5–1 cm į priekį. Lūpos pilnos, bet ne storos“ (11).

Trečiojoje disertacijos dalyje Izidorius Brensonas palygina savo darbo duomenis su kitų autorių tyrimų analogiškais duomenimis. Jis nurodo, kad pagal ūgį lietuviai vyrai atsilieka nuo latvių ir lyvių, bet aukštesni už estus. Pateikiami ir kitų rodiklių lyginamieji aspektai.

Apibendrinamas Izidorius Brensonas savikritiškai pripažįsta, kad jo surinkta medžiaga nepakankama platesniems apibendrinimams bei išvadoms. Su tuo negalima nesutikti žinant šiuolaikinius tokio po-

būdžio tyrinėjimų reikalavimus. Tačiau Izidorių Brensoną turime pripažinti kaip vieną iš pirmųjų mokslininkų, kurie susidomėjo lietuvių etnine antropologija. Garsaus medicinos istoriko Izidoriaus Brensono daktaro disertacija apie lietuvių antropologiją verta išsaminių studijų, kaip vienas iš negausių XIX amžiaus lietuvių antropologijos šaltinių.

Izidoriaus Brensono palikimas Lietuvoje žinomas. Keliolika jo darbų bei žinių apie jį nurodyta Lietuvos antropologijos bibliografijoje (18), jo biografijos pateiktos visose pokario metų lietuviškosiose enciklopedijose, taip pat ir naujausioje (19). Jo disertacija dažnai cituojama 2004 m. išleistoje knygoje apie Povilo Višinskio darbą „Antropologinė žemaičių charakteristika“ (20). Tačiau to nepakanka. Žydų kilmės voikiškai rašiusio latvių gydytojo, medicinos istoriko ir antropologo Izidoriaus Brensono kūrybinis palikimas nusipelno atidesnio ir išsamiesnio Lietuvos humanitarinės medicinos visuomenės dėmesio.

150th birth anniversary of Izidor Brennsohn, Latvian historian of medicine and researcher of Lithuanian anthropology

Aurimas Andriušis, Arnis Viksna¹

Department of Medical History and Ethics, Institute of Public Health, Faculty of Medicine, Vilnius University, Lithuania, ¹Faculty of Medicine, Latvian University, Latvia

Key words: history of medicine, anthropology, international relations.

Summary. This publication is dedicated to the 150th birth anniversary of a famous German-writing Latvian physician, historian of medicine, and anthropologist of Jewish descent Izidor Brennsohn, and to his ties with Lithuania. I. Brennsohn's works on physicians and the development of health care in Kurland, Livland, and Estland laid the foundations for the contemporary historiography of medicine in Latvia and Estonia. To a certain extent, these works could also be viewed as a digest of the sources of Lithuanian history of medicine, especially in regard to the regions on the boarder with Latvia, as well as to various personalities. However, Brennsohn's most important link with Lithuania was his doctoral thesis "On Lithuanian anthropology" ("Zur Anthropologie der Litauer"), defended at Dorpat (Tartu) University in 1883. It was one of the first works dealing with Lithuanian ethnic anthropology as a whole. Although, material of thesis could not be used for wider generalizations, still, it is one of rare and valuable 19th century sources of Lithuanian anthropology.

Brennsohn's legacy deserves greater attention from people researching medical history in Lithuania.

Correspondence to A. Andriušis, Department of Medical History and Ethics, Institute of Public Health, Faculty of Medicine, Vilnius University, M. K. Čiurlionio 21/27, 03101 Vilnius, Lithuania. E-mail: aurimas.andriusis@mf.vu.lt

Literatūra

1. Brennsohn I. Die Aerzte Kurlands von 1825–1900. (Kurlands Doctors from 1825 to 1900). Mitau; 1902.
2. Brennsohn I. Die Aerzte Kurlands vom Beginn der herzoglichen Zeit bis zur Gegenwart. (Kurlands Doctors from Ducal to the Present). 2. Ausg. Riga; 1929.
3. Brennsohn I. Die Aerzte Livlands von den aeltesten Zeiten bis zur Gegenwart. (Livlands Doctors from the Oldest Times to the Present). Mitau; 1905.
4. Brennsohn I. Die Aerzte Estlands vom Beginn der historischen Zeit bis zur Gegenwart. (Estonian Doctors from the Beginning of the Oldest Historical Times to the Present). Riga; 1922.
5. Viksna AA. Poiski archiva I. I. Brensona. In: Iz istorii estestvoznaniija i tekhniki Pribaltiki. (Searching for I. I. Brenson Archives). Riga; 1980. vol. 6. p. 162-6.
6. Deutschbaltisches biographisches Lexicons. (Germanic – Baltic Biographical Lexicon). Koeln, Wien; 1970. p.101.

7. Kalnin VV, Viksna AA. Vklad vospitannikov Tartuskogo universiteta v izucheniji istorii mediciny Pribaltiki. (Pupils Contribution from University of Tartu to the Studies of Baltic History of Medicine). In: Voprosy istorii Tartuskogo universiteta. Tartu; 1979. vol. 9. p. 93-102.
8. Stradyn PI, Vasiljev KG. Pamiati Izidora Brensona. (In Memory of Izidor Brenson). In: Iz istorii mediciny, eds. Riga; 1957. vol. 1. p. 273-4.
9. Latvijas valstybinis istorijos archyvas. (Latvian State History Archive.). F. 3891. Ap. 1. B. 75. L. 101.
10. Otto G. Die Apotheken und Apotheker Kurlands. (Kurlands Pharmacies and Pharmacists). In: Sitzungsberichte der kurlandischen Gesellschaft fuer Literatur und Kunst aus dem Jahre 1914. Mitau; 1915. p. 81-213.
11. Brennsohn I. Zur Anthropologie der Litauer. (On Lithuanian Anthropology). Dorpat; 1883.
12. Grube O. Antropologische Untersuchungen an Esten. (An Outline of Estonian Anthropology). Dorpat; 1878.
13. Waeber O. Beitrage zur Anthropologie der Letten. (An Outline of Latvian Anthropology). Dorpat; 1878.
14. Waldhauer F. Zur Anthropologie der Liven. (On Liven Anthropology). Dorpat; 1882.
15. Blechmann B. Ein Beitrag zur Anthropologie der Juden. (An Outline on Jewish Anthropology). Dorpat; 1882.
16. Diebold W. Ein Beitrag zur Anthropologie der Kleinrussen. (An Outline on Ukrainian Anthropology). Dorpat, 1886.
17. Brennsohn I. Auszuege aus seinen "Erinnerungen an die Studienjahre in Dorpat 1875-81". (Extracts from "Reminiscence about Studentship in Dorpat in the Year 1875-81"). Eesti Arst 1927;12:470-80.
18. Česnys G, Pavilionis S. Lietuvos antropologijos bibliografija (1470-1970). (A Bibliography of Lithuanian Anthropology. 1470-1970). Vilnius; 1974.
19. Česnys G. Brensons Izidors (Izidorius Brensonas). In: Tumelis J, editor. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius; 2003. vol. 3. p. 468.
20. Višinskis P. Antropologinė žemaičių charakteristika. (Anthropological characteristics of the Žemaičiai.) Vilnius; 2004.

Straipsnis gautas 2003 03 04, priimtas 2004 09 02

Received 4 March 2003, accepted 2 September 2004